

До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.700.016
у Харківському національному університеті внутрішніх справ
61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27

ВІДГУК ОПОНЕНТА

**кандидата юридичних наук, професора, члена-кореспондента
Національної академії правових наук України,
завідувача кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Борисової Валентини Іванівни
на дисертацію Негоди Олени Анатоліївни
на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб:
цивільно-правовий аспект», представлену на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дисертаційного дослідження Негоди Олени Анатоліївни на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект» обумовлена тим, що Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) та Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (далі – СК України) істотно змінили підходи до правового регулювання майнових відносин за участі малолітніх та неповнолітніх осіб, визначивши таких осіб самостійними власниками майна, придбаного батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини, надавши їм право займатися підприємницькою діяльністю після досягнення шістнадцяти років, відповідно, одержувати доходи від такої діяльності та розпоряджатися ними тощо. Застосування цих кодифікованих актів вже більше шістнадцяти років висвітлює проблемні питання правозастосування щодо захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, зокрема щодо укладення правочинів за участі неповнолітніх осіб, захисту їх житлових прав при виселенні з житлових приміщень та у процесі приватизації державного житлового фонду, захисту спадкових та корпоративних прав тощо. Зазначене підкреслює необхідність вирішення цих проблемних питань в процесі рекодифікації (оновлення)

цивільного законодавства України, що має бути проведено з урахуванням напрацювань в доктрині приватного права.

У сучасній українській доктрині приватного права недостатньо кваліфікаційних наукових праць щодо цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб. В більшості своїй сучасні монографічні дослідження стосуються захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб у сімейному праві. Дисертаційне дослідження Жанны Леонтіївни Чорної «Цивільно-правовий захист майнових прав і інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб» було виконано в 2005 році, тому проблемні питання, які виникли в зв'язку із застосуванням норм ЦК України, не могли бути досліджені більш ретельно та системно. Тому системний критичний науковий аналіз проблемних питань цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб є необхідним та своєчасним.

Дисертацію виконано відповідно до п. 2.2 додатка 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015 – 2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, п. 5.28 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016 – 2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), у рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (№ ДР 0113U008189).

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, що засвідчує опрацювання дисертанткою в повній мірі відповідного емпіричного матеріалу, нормативно-правових актів України та зарубіжних країн. При доведенні та обґрунтуванні власних висновків та пропозицій дисертанткою використано

комплекс загальнонаукових (діалектичний, формально-логічний, логіко-семантичний, системно-структурний, соціологічний) та спеціальних (порівняльно-правовий, історично-правовий, техніко-юридичний тощо) методів наукового пізнання.

Дисертація О. А. Негоди за своїм оформленням відповідає вимогам МОН України. Структура дисертації логічно витікає з поставлених завдань, об'єкту та предмету дослідження та складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини приватного права у цій сфері слід назвати вагомими і вдало викладеними, що дозволило простежити процес втілення ідей і думок автора в тексті наукової роботи, виділити найбільш обґрунтовані позиції, а також питання, які потребують подальшого доктринального дослідження.

Об'єкт та предмет дослідження (с. 8 дис.) визначено у відповідності до вимог, які ставляться МОН України до дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», та дозволяють досягти мети дослідження, що полягає в обґрунтуванні загальнотеоретичних положень та засад цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб із розробкою пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України в цій сфері.

У дисертації на підставі проведеного дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю як завершене наукове самостійне дослідження.

Положення, що виносяться на захист, є особистим здобутком дисертантки і характеризуються необхідним і достатнім рівнем наукової новизни для дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано нові теоретичні узагальнення та пропозиції щодо цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх і неповнолітніх осіб у сучасних умовах рекодифікації цивільного законодавства України.

У розділі 1 «Загальна характеристика цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб» дисертанткою розглянуто захист цивільних прав та інтересів у тісному зв'язку зі стадією здійснення цивільних прав та виконання обов'язків й доведено, що стадія захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб – це факультативна стадія механізму здійснення суб'єктивних прав цих осіб (с. 16 дис.).

Цивільно-правовий захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб проаналізовано в контексті співвідношення з такими правовими категоріями як правова охорона та право на захист. Заслуговує на увагу положення, що для захисту інтересів дітей потрібно все ж таки точно визначити вік, із досягненням якого думка дитини має бути вислухана в ході судового засідання, а оцінювати її думку має безпосередньо суд, зважаючи на принцип якнайкращого забезпечення прав та інтересів дитини (с. 29 дис.).

Варто підтримати дисертантку, що оскарження надання дозволів на вчинення правочинів із нерухомими майном малолітніх та неповнолітніх осіб пов'язане з вирішенням спору про цивільне право, зокрема про право власності, користування цих малолітніх та неповнолітніх осіб нерухомим майном. Отже, зазначена категорія спорів має приватноправовий характер, підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (с. 34 дис.).

Слушною є пропозиція дисертантки, що заборону на відчуження майна малолітніх та неповнолітніх осіб їхніми батьками під час відкриття провадження у справі про позбавлення батьківських прав, слід також поширити на випадки, якщо дитина має право користування цим нерухомим майном (с. 44 дис.).

Досліджуючи майнові права малолітніх та неповнолітніх осіб як об'єкт цивільно-правового захисту, дисертантка пропонує відмежовувати майнові сімейні права малолітніх та неповнолітніх осіб від інших майнових прав за таким критерієм, як відсутність взаємооцінного характеру цих прав та віднести до цієї групи майнових прав право малолітніх та неповнолітніх осіб на користування майном, що забезпечує їхнє виховання, розвиток дитини та право на утримання (с. 66 дис.).

У Розділі 2 «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України» дисертанткою системно розглянуто захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб у речових правовідносинах, захист їх майнових прав інтелектуальної власності, захист їх житлових та спадкових прав. Зокрема уперше було запропоновано, що майно, яке забезпечує розвиток, навчання та виховання дитини й придбане батьками або одним із них для кількох дітей є спільною сумісною власністю цих дітей (с. 75 дис.).

Дотримуючись погляду, що сімейне право в системі приватного права є підгалуззю цивільного права (с. 209 дис.), О. А. Негода пропонує у ст. 19 СК України передбачити участь органів опіки та піклування під час розгляду судом спорів щодо виділу частки з майна та поділу майна, що є в спільній сумісній власності за участю малолітніх та неповнолітніх осіб (с. 84 дис.).

Необхідно погодитися з дисертанткою в тому, що малолітні особи позбавлені можливості брати участь у здійсненні своїх майнових прав інтелектуальної власності. В той же час законодавство повністю усуває законних представників неповнолітніх осіб, які досягли 14 років, від участі в здійсненні зазначених прав, що створює передумови для зловживання правами цих осіб внаслідок їхньої недосвіченості (с. 87 дис.).

Логічним та послідовним є висновок дисертантки, що управління майном батьками (усиновлювачами) малолітньої дитини – це діяльність, яка спрямована на здійснення її суб'єктивних прав та виконання обов'язків, зокрема правомочностей володіння, користування та розпорядження

належним малолітній особі майном в обсязі, встановленому законом (с. 96 дис.).

Дисертанткою на с. 101-103 дисертації вперше обґрунтовано, що малолітні та неповнолітні особи є «слабкою стороною» майнового зобов'язального правовідношення, оскільки забезпечення їхньої юридичної рівності з іншими учасниками правовідношення досягається через встановлення додаткових гарантій захисту їхніх майнових прав.

Аналіз змісту ч. 4 ст. 261 ЦК України дає змогу простежити, що правило про початок перебігу позовної давності з настанням повноліття особи поширюється лише на неповнолітніх осіб і не стосується малолітніх осіб. Тому слушною є пропозиція дисертантки викласти ч. 4 ст. 261 ЦК України в новій редакції: «4. У разі порушення цивільного права або інтересу малолітньої чи неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення цими особами повноліття» (с. 105 дис.).

Важливе значення для правозастосовної практики має аргументація положення, що виникнення права дитини на користування житлом та обсяг цих прав залежить від виникнення у власника будинку права власності на це житло, а відтак припинення права власності особи на будинок припиняє право дитини на користування цим житлом. Право дитини на користування житлом є похідним від прав на житло її батьків, зокрема від права власності або права користування (с. 119 дис.).

Слушними та логічними є висновки, що вклади до статутного капіталу юридичної особи за рахунок такого майна як земельні ділянки, іншого нерухомого майна або транспортних засобів неповнолітня особа може робити за письмовою та нотаріально посвідченою згодою батьків, (усиновлювачів), піклувальника, а також з дозволу органу опіки та піклування (с. 133 дис.); що для захисту майнових прав дитини за умови відчуження акцій, частки в статутному капіталі, обов'язковому викупі акцій, виході з товариства, важливо встановлювати дійсну ціну акції, частки, не нижче ринкової (с. 144 дис.).

Розглядаючи захист спадкових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, дисертантка аналізує реалізацію принципу безумовного прийняття спадщини малолітніми та неповнолітніми особами (с. 148 дис.), принципу свободи заповіту в контексті здійснення права на обов'язкову частку в спадщині і пропонує включити малолітніх та неповнолітніх осіб – внуків, правнуків спадкодавця – до кола спадкоємців, які мають право успадковувати обов'язкову частку їхніх непрацездатних померлих батьків, діда чи баби (с. 162 дис.). Такі пропозиції становлять певний науковий інтерес для подальшого їх критичного аналізу та обміркування.

У розділі 3 «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за сімейним законодавством України» досліджено особливості захисту малолітніх та неповнолітніх осіб на майно в сімейних правовідносинах та захисту їх права на утримання.

Зокрема дістало подальшого розвитку положення про те, що діти та батьки, які проживають спільно, мають право користуватися майном одне одного за взаємною згодою. Для захисту права малолітніх та неповнолітніх осіб на користування майном батьків під час спільного проживання з ними може застосовуватися прогібіторний позов із вимогою заборони батькам вчиняти дії, пов'язані з відчуженням речей, що є об'єктом права дітей на користування майном батьків (с. 169 дис.).

Заслуговує на підтримку висновок, що більш правильним буде визначити дитину, незалежно від її віку, стороною договору про сплату аліментів, а один із батьків, із ким проживає дитина, матиме право розпоряджатися коштами, отриманими як аліменти, враховуючи, що статтю 179 СК України викладено в новій редакції, згідно з якою аліменти є власністю дитини, а той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджаються аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини (с. 177 дис.).

Уперше запропоновано в разі визнання недійсним договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права

власності на нерухоме майно за позовом набувача права власності на нерухоме майно передбачити, що виплати за аліментами відновлюються з часу укладення договору, але не більш як за десять років (с. 193).

Науковою оригінальністю та значимістю відзначаються й інші висновки та положення дисертаційної роботи.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження О. А. Негоди полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані в науці цивільного права при подальшому розробленні загальнотеоретичних положень про захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб у цивільно-правовому аспекті; у правотворчості – з метою вдосконалення цивільного законодавства України в процесі його рекодифікації (за результатами дисертаційного дослідження було підготовлено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про посилення захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб»); у правозастосуванні – для забезпечення єдності практики застосування правових норм, спрямованих на захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб; в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сучасні проблеми цивільного права та процесу» та розробці відповідних навчальних посібників, підручників тощо.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження О. А. Негоди, опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що результати дослідження відображено в дванадцяти наукових статтях, з яких десять опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, та одинадцяти тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Необхідно зазначити, що перші наукові праці, в яких розкрито основні положення дисертаційного дослідження, було опубліковано в 2000-2001 роках, що свідчить про те, що дисертантка тривалий час напрацьовувала матеріал щодо предмету дослідження, а висновки та пропозиції стали предметом наукового обговорення.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження О. А. Негоди підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел складає 271 найменування).

Дисертанткою дотримано вимоги ст. 42 Закону України від 05 вересня 2017 року «Про освіту» щодо академічної доброчесності, зокрема робота містить посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримано норми законодавства про авторське право і суміжні права тощо.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Негоди Олени Анатоліївни на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект», варто зазначити, що деякі його положення, як і будь-якої іншої дисертаційної роботи, є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації.

По-перше, розглядаючи форми захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, дисертантка зазначає, що до юрисдикційної форми захисту, на її погляд, належать захист цивільних прав та інтересів судом (судовий порядок); захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування (адміністративний порядок); захист цивільних прав нотаріусом; захист майнових прав органами прокуратури (с. 31-32 дис.). При цьому захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх

осіб прокурором розкривається через представницькі функції прокурора в цивільному процесі (с. 51-52 дис.). Вбачається, що такий висновок дисертантки суперечить її ж висновку про те, що цивільно-правовий захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб є правозастосовною діяльністю (с. 30 дис.), оскільки при реалізації своєї представницької функції в цивільному процесі прокурор безпосередньо не є правозастосовним органом, бо таким органом виступає суд. Отже, прокурор безпосередньо не здійснює захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб. Виконуючи свої функції, органи прокуратури сприяють захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, але самостійно не застосовують ніяких способів захисту їх майнових прав.

По-друге, недостатньо аргументовано висновок дисертантки, що сімейне право в системі приватного права є підгалуззю цивільного права (с. 209 дис.). Аналізуючи погляди вчених з цього приводу, дисертантка лише зазначає, що проблема визначення підстав включення особистих та майнових відносин, що виникають на підставі шлюбу, походження, усиновлення, до предмету регулювання цивільного права повинна ґрунтуватися на приватноправовому характері зазначених відносин як одній істотній для даних відносин ознаці (с. 64 дис.). Проте виникають питання щодо методу, функцій, принципів сімейного та цивільного права як чинників, що характеризують галузь приватного права.

По-третє, на сторінці 113 дисертації викладено пропозицію, що доцільно в ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» передбачити, що в разі приватизації житла, в якому постійно проживають малолітні та неповнолітні особи, потрібна письмова згода їхніх законних представників щодо згоди на приватизацію житла з урахування інтересів цих осіб. У зв'язку з цим виникає декілька питань: 1) Чи надають згоду на приватизацію житла малолітні особи? 2) Який правовий статус піклувальника неповнолітньої особи, враховуючи, що за ст. 242 ЦК України

пiклувальника не визначено законним представником неповнолiтньої дитини?

По-четверте, дисертантка на сторiнках 136-137 дисертацiї стверджує, що договiр купiвлi-продажу частки в статутному капiталi юридичної особи не належить до правочинiв, що мають особистий характер, отже, може бути укладений через представника. Батьки малолiтнiх осiб вчиняють вiд iхнього iменi та в iхнiх iнтересах усi правочини, зокрема й тi, що направленi на набуття корпоративних прав. Неповнолiтнi особи укладають зазначенi правочини вiд свого iменi за згодою батькiв, що вiдповiдає обсягу iхньої дiєздатностi визначеної ст. 32 ЦК України.

Зазначене твердження також потребує додаткового обґрунтування в частинi того, чи спiвпадає момент набуття частки в статутному капiталi товариства з моментом виникнення корпоративних прав у малолiтньої та неповнолiтньої особи, та про яких представникiв (представникiв за законом, представникiв за довiренiстю) йде мова, коли стверджується, що договiр купiвлi-продажу частки в статутному капiталi юридичної особи може бути укладений через представника.

По-п'яте, досліджуючи проблемні питання захисту спадкових прав особи, зачатої після смерті спадкодавця, так званих постмортальних дітей, дисертантка пропонує включити до кола спадкоємців за заповітом дітей спадкодавця, зачатих після його смерті, якщо запліднення було проведено із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій виключно генетичним матеріалом спадкодавця протягом одного року після смерті спадкодавця (с. 154-155 дис.). Додаткової аргументації потребує положення щодо тривалості строку, протягом якого може бути проведено запліднення з використанням генетичного матеріалу спадкодавця.

Зазначені вище зауваження та дискусійні положення роботи не знижують в цілому достатньо високого науково-теоретичного рівня дисертаційного дослідження О. А. Негоди, а можуть слугувати підґрунтям подальшої наукової дискусії.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження Негоди Олени Анатоліївни на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект» відповідає спеціальності 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, які вирішують наукове завдання щодо удосконалення правового механізму цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, що має істотне значення для розвитку науки цивільного права, а його авторка Негода Олена Анатоліївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений працівник освіти України,

завідувач кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

«24» вересня 2020 р.

В. І. Борисова

